

ΠΕΡΙ ΦΕΣΙΟΥ¹

ΜΕΡΟΣ Β' ΕΙΔΙΚΟΝ

Κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς προηγηθέντας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ Ἕλληνας ἐν γένει εἰπεῖν ἐφόρουσαν ἢ βράκκας, κυρίως οἱ τῶν νήσων καὶ τινες τῶν παλαιῶν πόλεων τοῦ Μωρέα καὶ τῆς Ρούμελης, ἢ φουστανέλλας, τινὲς δὲ τῶν προϋχόντων ἐφόρουσαν καὶ ἀντεριά, ἢ καθάδια, ἢ καὶ τζουμπέδες λεγόμενα, ὅπερ ἐθεωρεῖτο εὐνοία παραχωρουμένη εἰς ὠρισμένα ἄτομα ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Πύλης. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἰνδυμασία, ἢ ὡς ὠνομάσθη τότε κατὰ τὴν ἐμφάνισίν της εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ φράγκικα, ἢ τὰ στενά, ἐν Τήνῳ παρὰ τὰ (τὰ), καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει κουρτσοβράκια, ἦτο σπανία ταύτην ἔφερον οἱ οἰκοῦντες τὰς πρωτευούσας τῶν Ἰονίων νήσων πολιταί· ἤρχισε δὲ γενικευομένη μετὰ τὸ 1821 καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

Καίτοι δὲ ἡ ἰνδυμασία τῶν Ἑλλήνων ἦτο δύο διαφορῶν εἰδῶν, τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ἦτο ὁμοίον, ἦτο τὸ κόκκινον φέσι, οὗτινος τὸ κράτος μετὰ τοῦ τῆς φουστανέλλας καὶ τῶν βραχιῶν περιορίζεται ὁσημέραι, προσωρισμένον νὰ ἐκλίπη ἀνεπιστρεπτεῖ. Πλὴν τοῦ φεσίου ἐν ταῖς νήσοις ἐφορεῖτο καὶ ἡ **μπερέττα**, (Σχ. Α), εἶδος κωνοειδοῦς μακροῦ μαλλίνου ἢ βαμβακίνου καὶ σπανίως μεταξωτοῦ σκούφου, χρώματος κοκκίνου καὶ λευκοῦ, εἰσαχθέντος εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν. Εἰς τὸν Μωρέαν ἴσως δὲ καὶ ἀλλαγῆ. οἱ προϋχόντες μετὰ τῶν ἀντερῶν ἐφόρουσαν ἐπὶ κεφαλῆς καμηλαύχιον ὡς οἱ ἱερεῖς¹³.

Δύσκολον εἶνε νὰ ὀρίση τις τὸν χρόνον τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ φεσίου εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας ὑποθέτομεν ὅτι δὲν εἶνε ἀρχαιότερον τῶν ἀρχῶν τῆς 17 ἑκατοντ. διότι πρὸ ταύτης αἱ εἰκόνες τῶν ἰνδυμασιῶν τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων δὲν φέρουσι φέσιον. Εὖρε δὲ εἰσαχθὲν διὰ τοῦ ἐμπορίου ὁμοία περίπου κάλυμματα κεφαλῆς ἐν γρήσει εἰς μὲν τοὺς Ἕλληνας τὴν μπερέτταν, ἣν ἀντικατέστησεν, εἰς δὲ τοὺς Τούρκους τὰ πολυποίκιλια καὶ πολυσχῆμονα καλπάκια, καὶ σαρίκια καὶ καθούκια, ἄτινα

ἔφερον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεώς των εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἀπεικόνισεν πρῶτος ὁ Nicolas de Nicolay ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ Les navigations, peregrinations et voyages, faits en la Turquie κτλ. 1576¹⁴.

Κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν γεωγράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν, ἰδίως τῶν περὶ ἐμπορίου γραψάντων, τὸ φέσιον ἐξῆλθε τὸ πρῶτον ἐκ τῆς βιομηχανικῆς πόλεως Φέζ, πρωτευούσης τοῦ Μωρόκου, ἐξ ἧς ἔλαβεν τὸ ὄνομα¹⁵. Φαίνεται δ' ὅτι κατόπιν ἡ βιομηχανία τῶν φεσίων ἐπέξετάθη καὶ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτόθι χώρας τῆς βορείου Ἀφρικῆς Ἀλγερίαν, Τύνιδα καὶ Τριπολίτιδα, τὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα Βερβερῖα ἢ Μπαρμπαρία γνωστάς. Γνωστὸν δὲ εἶνε ὅτι ἀρίστης ποιότητος φέσια ἐθεωροῦντο τὰ Μπαρμπαραέζικα, τὰ καὶ Τουνεζικὰ λεγόμενα.

Ἡ ἐτυμολογία αὕτη τοῦ φεσίου δὲν εἶνε ἀπίθανος, διότι πολλὰ ὑφάσματα φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἀρχικῶς κατασκευάσθησαν, ὡς «δαμάσκο» ἐκ τῆς Δαμασκοῦ, «μουσελίνα» ἐκ τῆς Μοσσουλ πόλεως τῆς Μεσοποταμίας, «μαροκινὰ» δέρματα ἐκ τοῦ Μωρόκου ἐξ οὗ τὸ πρῶτον διεδόθησαν, «καφατιανὰ», εἶδος μανδηλίων πολυτίμων ἐκ τῆς πόλεως Καφῆς (ὁ), νῦν καλουμένης Θεοδοσίας τῆς Κριμαίας. Τοιοῦτον ὄνομα εἶνε καὶ ἡ παρ' ἡμῖν «καλαμάτα» ἐπὶ μεταξωτῶν μανδηλίων, κατασκευαζομένων ἐν Καλάμαϊς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος τὸ ἐμπόριον τῶν φεσίων ἀπετέλει ἓνα τῶν σπουδαιότερων κλάδων τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῶν Ἑλλήνων. Γράφει ὁ Felix Beaujour¹⁶ ὅτι διὰ πλοίων Τουνεζικῶν ἐκομίζοντο εἰς τοὺς λιμένας Μεθώνης καὶ Κορώνης, ἐντεῦθεν δὲ διὰ τοῦ ἐμπορίου μετεφέροντο εἰς τὰς λοιπὰς χώρας τοῦ Μωρέα καὶ τῆς Ρούμελης. Ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης καταναλώσεως τοῦ ἐμπορεύματος τούτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶχον ἰδρυθῆ φεσοποιεῖα καὶ εἰς τὴν Γένοβαν, καὶ εἰς τὸ Λιβόρνον καὶ εἰς τὴν Βενετίαν, καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δὲ τῆς Ἑλλάδος ἰδρύθησαν καὶ ἐν Ἀθήναις.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ φεσίου εἶνε τὸ κόκκινον χρῶμα. Φέσια λευκὰ ὀλίγα ἐφέροντο ἐν τῷ ἐμπορίῳ, ἰδίως μικροῦ μεγέθους πρὸς χρῆσιν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐκάλυπτον αὐτὰ διὰ μανδηλίων καὶ ἄλλων περιβλημάτων, ἢ καὶ διὰ κεντημάτων.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ φεσίου εἶνε ἡ **φούντα**. Ἡ λέξις εἶνε καταγωγῆς ξενικῆς κατὰ Μαυροφρύδην παράγεται ἐκ τῆς λατινικῆς funda, σημαίνουσης σπενδόνην. Ἴσως ἐν ἀρχῇ οὕτω ἐκλήθησαν κοσμήματα ἐκ λωρίδων ὑφάσματος ἐχουσῶν τὸ μέσον πλατύ, ὡς ἡ σπενδόνη, ὧν αἱ ἄγκραι ἐνούμεναι ἐρράπτοντο καὶ προσεκολλῶντο εἰς τὰς πα-

¹⁴ Ὅρα τὰς εἰκόνες τῶν τουρκικῶν ἰνδυμασιῶν τοῦ Nicolay καὶ ἐν τοῖς πίναξί τοῦ Coronelli «Archipelago». — Εἰκόνες τουρκικῶν ἰνδυμασιῶν ἔχουσιν ὁ Choiseul Gouffier, Voyage de la Grèce. — Deux années à Constantinople et en Morée (1825-1826) ὑπὸ C. D.

¹⁵ Οἱ Ἀλβανοὶ τὸ φέσι ὠνομάζουσι «φέστε»

¹⁶ Tableau du commerce de la Grèce 1800 Τόμ. Β' σελ. 117.

¹ Τέλος. Ἴδε σ. 141.

¹³ Ὅρα ἐν Μουσεῖῳ ἱστορ. ἐταιρείας εἰκόνα I. Παπαδιαμαντοπούλου. — Οἱ ἡγεμόνες Ἕλληνας Μολδοβλαχίας ἐφόρουσαν ἀντερῖα καὶ ἐπὶ κεφαλῆς καλπάκιον. Ὅρα εἰκόνας τούτων ἐν τῷ αὐτῷ Μουσεῖῳ.

ρυφάς τῶν ἐνδυμάτων ὡς κόσμημα· οὕτω δὲ ἀπετέλει ἐκάστη εἶδος σφενδόνης. Ὁ Σχολιαστής τοῦ Ζ' λόγου Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου γράφει ἐξηγῶν τὴν λέξιν φασκάλια «ταϊνιῶδη βαλάντια, ἐξ ὑφασμάτων λινέων, ἃ καὶ τοῖς βραχίσιον, ἐστὶ ὅτε καὶ ταῖς ζώναις περιειλίσσουσι καὶ δὴ καλοῦσιν ὡς βαρβαρικώτερον **φούνδας**»¹⁷.

Ἡ φούντα εἶνε διαφόρων μεγεθῶν· κατασκευάζεται δ' ἐκ μετάξης στρηφτῆς ἢ ἐξ ἀστρήφου χρώματος κυανοῦ βαθέος, ἢ ἀνοικτοῦ, ἢ καὶ μαύρου ἐνίοτε. Ἡ ἐκ στρηφτῆς μετάξης ἔχει συνήθως ὅλας τὰς κλωστὰς ἰσομήκεις, καὶ ἡ κρέμαται ἐκ τοῦ φεσίου ἐν εἶδει κώνου ἢ ἀπλοῦται ἀκτινηδὸν περὶ τὴν κορυφὴν αὐτοῦ. Εἰς τὰ φέσια τῶν γυναικῶν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν, ἡ φούντα δὲν εἶνε ἀμέσως προσκεκολλημένη εἰς τὸν ὀμφαλὸν τοῦ φεσίου, ἀλλὰ εἰς πλέγμα χονδρὸν καὶ μακρὸν μὲ κόμβους μεγάλους, χρυσοπλεκτον ἢ μὴ, φθάνον μέχρι τῶν ὤμων τῆς γυναικός· εἰς τὸ ἄκρον δὲ τούτου προσηρημένη ἡ φούντα κρέμαται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ στήθους, φθάνουσα μέχρι τῆς ζώνης. Ἡ τοιαύτη φούντα μετὰ τοῦ χρυσοῦ πλέγματος καλεῖται **παπάξι** καὶ **κουμπί**. Πολλαχοῦ δέ, ἰδίως εἰς τὰ μικρὰ φέσια τῶν γυναικῶν τὰ σκουφοειδῆ, τὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στραβὰ φερόμενα, **παπάξι** καλεῖται τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ φεσίου στρογγύλον κέντημα ἐκ χρυσοῦν σειρητίων. Τὰ τοιαῦτα φέσια, ἅτινα κυρίως ἔφερον αἱ γυναῖκες τῆς Σμύρνης, τῶν Κυκλάδων, τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων μερῶν, πολλάκις περιέβαλλον καὶ μὲ λεπτὰ ἀραχνοειδῆ μανδήλια, ἢ μπόλιας ἢ χρυσομπολιας, ὀλόκληρα ἢ μόνον τὸν γῆρον, ὅτε τὸ φέσιον φαινόμενον πρὸς τὰ ἄνω μετὰ παπαζίου ἢ μὴ ἔφερε φούνταν ἐκ μετάξης στρηφτῆς, ἢ ἐκ κλωστῶν χρυσοῦν. Ἐν Ἡπειρῷ τὰ φέσια τῶν γυναικῶν ἐκοσμοῦντο καὶ ὀλόκληρα ἐνίοτε διὰ χρυσοῦν ποικιλιμάτων. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Ἀθήναις.

Ἐν Ἀθήναις αἱ γυναῖκες πρὸ τοῦ 1821 ἐφόρον τὸ φέσι μετὰ **καφαλίου**, ἧτο δὲ τοῦτο λωρὶς βελούδου, ἢ ἄλλου μεταξωτοῦ διακέντητος ἐκ χρυσοῦ, μαργαριταρίων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων, ἦν περνῶσαι ὑπὸ τὴν σιαγόνα προσέδεον ἐκατέρωθεν τοῦ φεσίου πρὸς τοὺς κροτάφους.

Ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς ἱστορικῆς ἐταιρείας εὐρίσκονται 60 προικοσύμφωνα Ἀθηναϊκὰ συνταχθέντα ἐνώπιον νοταρίων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1749 ἕως 1774, ἅτινα ἐδημοσίευσεν ὁ Ἀντώνιος Μομφερράτος ἐν τοῖς Μνημείοις τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τοῦ Δ. Γ. Καμπούρογλου (Τόμ. 3 σ. 19—117). Ἐν αὐτοῖς μεταξὺ τῶν προικῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα ἀναγράφονται σημειοῦνται καὶ φέσια γαμβροῦ καὶ νύμφης καὶ μπερέττες, μὲ τὴν προσθήκην εἰς μὲν τὸ φέσιον «φέσιον τζεντιστό, διατζεντιστό, χρυσοῦ, ρικκαμάδο, σκέτο, σαντέ, ἄσπρο, μαργαριταρένιο, μπαρμπαρέσικο», εἰς δὲ τὰς μπερέττας μόνον τὸ «μεταξωτῆ». Τὰ ἐπίθετα ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι τὰ φέσια τῶν γυναικῶν ἐποικίλλοντο διὰ διαφορῶν

κοσμημάτων, καὶ ὅτι αἱ μπερέτται ἦσαν καὶ μεταξωταί¹⁸.

Ἐτερον παράρτημα τοῦ φεσίου, ἀλλ' οὐχὶ παρ' ὅλων φερόμενον ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν, σήμερον δὲ σπανιώτατα, ἧτο ἡ **σερβέττα**, ἀποτελουμένη ἐκ μανδηλίου μεταξωτοῦ ἢ μὴ δεινομένου περὶ τὸ φέσιον καὶ περὶ τὴν κεφαλὴν ἐν εἶδει φασκίως. Ἡτο δὲ διαφόρου χρωματισμοῦ πλὴν πρασίνου, διότι τὸ χρῶμα τοῦτο ἔφερον τὰ σαρκίαια καὶ αἱ σερβέτται τῶν Τούρκων ἱερωμένων. Τὸ ὄνομα σερβέττα ἔχει ξενικὴν τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *salvieta* καὶ τοῦ γαλλικοῦ *serviette* σημαίνοντος τὸ χειρόμακτρον (τὸ ἑλληνιστὶ προσόψι, τὴν πετσέττα, πεσκιρίτουρκ.). Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ σερβέττα λέγεται **κασμαστί**, ἰδίως ἢ περὶ τὸ καμηλαύχιον τῶν ἱερέων, ἐν Φολεγάνδρῳ **σασπαστί** (τὸ)¹⁹.

Περὶ τῶν διαφορῶν τρόπων τοῦ φερεῖν τὴν σερβέτταν θέλομεν διαλάβει παρακατιόντες.

Ἐπίσης ἐν τῶν παραρτημάτων τοῦ φεσίου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων εἶνε τὸ περιτραπτόμενον ἐσωτερικῶς κόκκινον ὑπένδυμα ἐκ βαμβάκερου πανίου, πρὸς προφύλαξιν τοῦ φεσίου ἀπὸ τοῦ ἰδρώτος τῆς κεφαλῆς, τὸ ὅποιον καλεῖται **σωπάνι**, **σῶνδυμα** ἢ **κελεπόσι** καὶ **κελεμπάς**, λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα τὸν κεφαλόδεσμον. Οἱ φερόντες μικρὰ φέσια ἐλαφρὰ δὲν μεταχειρίζονται τὸ κελεπόσι· ἀλλὰ τινες ἰδίως ἐν Ἀθηναῖς φοροῦσιν ὑπὸ τὸ μικρὸν φέσιον καὶ μικρὸν λευκὸν σκουφον ἐκ διμίτου πανίου, ὃν καλοῦσι **τερλίκι**, λέξις τουρκικὴ σημαίνουσα **ἰδρωτῆν**.

Ἐρχόμενοι ἤδη εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν σχημάτων τῶν φεσίων, ἅτινα ἔφερον αἱ διάφοροι τάξεις τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας εἰς τε τὸν Μωρέαν καὶ τὴν Ρούμελην καὶ τὰς νήσους κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν κυρίως τὴν πινακοθήκην τῶν ἀγωνιστῶν τὴν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας, προσθέτως δὲ ἄλλας εἰκόνας ἐν βιβλίοις τῶν χρόνων τούτων. Γενικωτέρα τις περιγραφή τῶν σχημάτων τῶν φεσίων, καὶ τοῦ τρόπου τοῦ φερεῖν τοῦτο κατὰ τόπους, ἤθελεν ἀπαιτήσει μακροτέραν περιγραφὴν καὶ πολυπληθεῖς εἰκόνας καὶ ἐργασίαν, ἧτις δὲν εἶνε τόσον εὐκόλος ὡς ἐκ πρώτης σκέψεως φαίνεται. Ἴσως τοιοῦτόν τι ἔργον θὰ γραφῆ μίαν ἡμέραν ὅταν ἀρχίσωσι καὶ παρ' ἡμῖν ἐκδιδόμεναι μονογραφίαι εἰκονογραφημένα τῶν διαφορῶν χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πηγαὶ τοιαύτης εἰδικῆς ἐργασίας καὶ μελέτης τῆς ἐνδυμασίας τῶν Ἑλλήνων.

Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ σχῆμα τοῦ φεσίου ἧτο περίπου πανταχοῦ ὁμοίον, μικρὸν, ἡμισφαιρικὸν μὲ κοντὴν ἀστρηφον φούνταν, φερόμενον εἴτε ἀπλοῦν, εἴτε μὲ σερβέτταν, εἴτε μετὰ σαρκίου· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εὐθύς κατόπιν, ὅτε ἀπέ-

¹⁷ Μαυροφρύδου, Ἐκλογή Μνημείων τῆς νεωτέρ. Ἑλλην. γλώσσης. σ. 542. Δουγκάκιου, Λεξικὸν τοῦ παρακαμάζοντος Ἑλληνισμοῦ ἐν λ.

¹⁸ Τὸ ὄνοματὸλόγιον τῶν διαφορῶν προικῶν κινητῶν εἰς τὰ προικοσύμφωνα ταῦτα ἢ προικοπαραδόσεις, ὡς ὠνομάζοντο τότε, εἶνε λίαν περίεργον καὶ ἄξιον ἐριμηνείας, διότι πολλὰ τῶν ὀνομάτων ἐξέλιπον.

¹⁹ Ζαφειρ. Δ. Γαβαλά, Ἡ νῆσος Φολεγάνδρος, σ. 26. Βυζαντίου, Κωνσταντινουπόλις.

κτησαν οἱ Ἕλληνες καὶ περὶ τὸ ἐνδύσθαι ἐπι-
 ελευθερίαν, ἣν δὲν εἶχον πρότερον, μετεβλήθη τὸ
 σχῆμα. Ἐφόρου δὲ τότε τριῶν μεγεθῶν φέσια· τὸ
 μικρὸν ἀρχικὸν ἡμισφαιροειδές, τὸ μέγα κυλινδρικόν,
 τὸ φερόμενον ἢ ὀρθιον καὶ ἀτσάκιστον ἐντελῶς, ἢ
 τσακισμένον πρὸς τὰ ὀπίσθεν ἢ πρὸς τὰ ἀριστερά,
 καὶ τὸ μέσου μεγέθους, φερόμενον ἀτσάκιστον.

Τὸ μικρὸν φέσιον ἢ φεσάκι κοινότερον, τὸ μόλις
 κλύπτον τὴν κεφαλὴν, μὴ κατερχόμενον μέχρι
 τῶν ὠτων μετὰ μικρᾶς ἀστρήρου φούντας, ἐφηρ-
 μόζετο καθ' ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἐπιφάνειαν
 ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· ἐφέρετο δὲ κλίνον ἢ πρὸς τὸ μέ-
 τωπον ἢ πρὸς τὰ ὀπίσθεν τῆς κεφαλῆς, ἀπλοῦν ἢ
 με σερβέτταν δύο ἢ πλειοτέρων γύρων (Σχῆμα Β')·
 τὸ φέσιον τοῦτο ἔφερον οἱ ἀρματωλοί. Ἐν τῇ
 πινακοθήκῃ τῆς ἱστορικῆς Ἐταιρείας πολλοὶ τῶν
 ἀρματωλῶν καὶ ἄλλων ἀγωνιστῶν εἰκονίζονται φέ-
 ροντες φέσιον οὐχὶ τὸ κατὰ τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ τῶν
 μετὰ τὸν ἀγῶνα χρόνων· ἐνῶ τὰ αὐτὰ πρόσωπα
 εἰκονισθέντα ὑπὸ φιλελλήνων, διαρκούντος τοῦ ἀγῶ-
 νος, ἐν ταῖς ἐκδοθείσαις ἱστορικαῖς αὐτῶν ἀναμνή-
 σεσι, φέρουσι τὸ ἀρχικὸν φέσιον²⁰. Μετὰ τοιοῦτον
 φέσιον ἔφερον τινες καὶ σερβέτταν ἐν εἰδει μεγάλου
 σαρκίου κατὰ τὸν τουρκικὸν τρόπον μετὰ μικρὰν ἀκι-
 νητον φούνταν (Σχῆμα Γ')· ἄλλοι ἀντὶ φούντας
 ἄφινον τὸ ἐν τῶν κροσσῶ-
 τῶν ἄκρων τοῦ σαρκίου
 νὰ πίπτῃ ἐπὶ τοῦ στήθους
 (Σχῆμα Δ'). Οἱ Σουλιῶ-

B

G

ται δὲ καὶ ἄλλοι ὀρεσιβίοι λαοὶ τῆς Ἑλλάδος εἶχον
 σαρκίον μακρὸν ποικίλου χρωματισμοῦ, ὅπερ τυ-
 λίσσοντες περὶ τὸ φέσιον ἔφερον εἶτα περὶ τὸ γένυ,
 ρίπτοντες πρὸς τὰ ὀπίσω ἐπὶ τῶν ὠμων τὸ ἔτε-
 ρον τῶν ἄκρων²¹.

Καὶ οἱ φέροντες δ' ἐτι μπερέτταν οἶαν ἐν σχή-
 ματι Α', μετεχειρίζοντο σερβέτταν²².

²⁰ Τοιαῦται εἶνε αἱ εἰκόνες τοῦ Γερο-Κολοκοτρῶνῃ ἐν
 ταῖς συγγράμμασι τοῦ Mährlen, Gesch. Griechenl.
 von der Ankunft König Ott's, τοῦ Voutier, Memoires sur la guerre actuelle des Grecs 1823, σελ.
 264, τοῦ Charles Krazeisen, Portraits des Grecs et des Philhellenes les plus célèbres, dessinés
 d'après nature. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ εἶνε φυσικώ-
 τερα καὶ παλαιότερα κατὰ τὸν ἱματισμὸν αἱ εἰκόνες τοῦ
 Νικηταρχ, Κουντουριώτου, Νικοδήμου, Ζαΐμη ἢ αἱ ἐν τῇ
 πινακοθήκῃ τῆς ἐταιρείας. Ὅρα καὶ A. Müller, Erin-
 nerungen aus Griech. vom Jahr 1822, ἐνθα εἰκὼν
 Μιαούλη.

²¹ Deux années à Const. et en Morée. 1825-26
 pa. C. D. σελ. 182. J. Bartholdy, Voyage en Grèce
 1803 καὶ 1804 Τόμ. Β', σ. 70.

²² Ὅρα ἐν Μουσείῳ ἀρχικὴν εἰκόνα Καναρη. Καὶ ἐν
 Bartholdy T. Α', σ. 37.

Τὸ μικρὸν φέσιον ἐν Ὑδρᾷ οἱ ναυτικοὶ ἔφερον
 ὀλίγον τι βαθύτερον (Σχῆμ. Ε'), ἐτι δὲ βαθύτε-
 ρον ἐν Πελοποννήσῳ, ἰδίως οἱ γέροντες (Σχ. Ε').

Τὸ ὑψηλὸν δὲ κυλινδρικὸν φέσιον ἔφερον οἱ
 φοροῦντες ἀντερῖα, οἵτινες συνήθως εἰς τὰς νή-
 σους δὲν ἦσαν στρατιωτικοί, οὐδὲ ναυτικοί, ἀλλ'
 οὐδ' ἔμποροι, οὐδὲ χειρῶνακτες, ἀλλὰ πρόκριτοι, με-
 τερχόμενοι ἐξουσίαν
 πολιτικὴν, ἢ τὸ ἐ-
 ἐπάγγελμα τοῦ δι-

Δ

E

δασκάλου. Ἡ φούντα τοῦ φεσίου τούτου, ἰδίως
 εἰς τοὺς Ὑδραίους, δὲν ἐκρέματο, ἀλλ' ἀκτινοει-
 δῶς ἐκάλυπτεν ὅλην τὴν κορυφὴν αὐτοῦ. Ἐφο-
 ρεῖτο δὲ τὸ τοιοῦτον φέσιον ἐντελῶς κάθετον ἐπὶ
 τῆς κεφαλῆς οὐδόλως κλίνον πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τὰ ἀρι-
 στερά· ἵνα δὲ μὴ τσακίζεται ἐκ τοῦ βάρους περιε-
 νεδύετο ἔσω διὰ χονδροῦ χαρτονίου (Σχ. Ζ').

Ἐτερον εἶδος ὑψηλοῦ φεσίου ἦτο τὸ μετὰ φούν-
 τας ὀλίγον μακροτέρας τοῦ ὕψους αὐτοῦ φερόμενον

H

Z

μετὰ κλίσεως πρὸς τὰ ἀριστερά ἢ τὰ δεξιὰ, (Σχ. Η')
 ἐνίοτε δὲ καὶ μετὰ μεταξωτῆς μαύρης σερβέττας
 (Σχ. Θ'). Τοῦ δευτέρου τούτου εἶδους φέσια ἔφερον

I

J

μετὰ μικρᾶς φούντας οἱ προὔχοντες τῶν Σπετσῶν

καὶ Ὑδρας μετὰ τὸν ἀγῶνα (Σχῆμα Γ'). Ὑψηλὸν ἐπίσης φέσιον ὀλίγον στενὸν πρὸς τὰ ἄνω, ἔνθα καὶ ἐτσακίζετο μετὰ μακρῆς φούνδας, τούνεξι λεγόμενον ἐφόρουσι οἱ πρόκριτοι τοῦ Μωρέα (Σχῆμα ΙΑ'). Εἰς τὰς παραλιας πόλεις οἱ ναυτικοὶ ἔφερον προσέτι, ὡς ἐν Γαλαξειδίῳ, ὑψηλὸν φέσιον τσακίζόμε-

I

ΙΑ

νον μέχρι τῆς κεφαλῆς μετὰ πλατείας σερβέττας, τῆς ὁποίας ἡ μία ἄκρα ἐκάλυπτε τὸν ἀγχένα (Σχ. ΙΒ').

Μεταξὺ τῶν δύο περιγραφέντων μεγεθῶν φεσίων ὑπῆρχε μέσον τι σχῆμα μετὰ ἀναλόγου μακρῆς φούντας φερόμενον μετὰ σερβέττας κλίνον πρὸς τὰ ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς (Σχῆμα ΙΓ') καθὼς καὶ τὸ μι-

ΙΒ

ΙΓ

κρὸν κυλινδρικὸν τὸ ἄνευ σερβέττας (Σχ. ΙΔ'), τὸ ὁποῖον ἐφόρουσι ἐνίοτε καὶ κατὰ τρόπον *τουμπουρλί* λεγόμενον, συνιστάμενον εἰς τὸν σχηματισμὸν αὐλακος εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ καὶ περὶ τὸν ὄμφαλόν διὰ πίεσεως.

ΙΔ

Μετὰ τὸν ἀγῶνα δὲ εἰς Ὑδραν, Σπέτσας, Κρανίδι, καὶ Γαλαξειδί, Σάμον, καὶ Ψαρά, καθιερώθη ἀδιακρίτως εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἕν εἶδος φεσίου μέσου μεγέθους μετὰ μικρῆς κωνοειδοῦς φούντας ἐκ στρηφτῆς μετὰ τῆς, τσακίζόμενον κατὰ τὸ ἡμισυ πρὸς τὰ ὀπισθεν. Ἐν Σμύρνῃ δὲ καὶ ἄλλαις χώραις τσακίζουσι τοῦτο περὶ τὰ δεξιὰ ἢ ἀριστερά, τὴν μεγάλην δὲ στρηφτὴν φούνταν ῥίπτουσι κατὰ τὸ ἡμισυ ἐπὶ τοῦ φεσίου, ἀφίνοντες τὸ ἕτερον ἡμισυ κρεμάμενον.

Εἰς τὸν Μωρέαν καὶ τὴν Ῥούμελην σήμερον τὸ φέσιον φέρουσι τσακισμένον πρὸς τὰ δεξιὰ, ἢ πρὸς τὰ ὀπίσω μετὰ μεγάλης φούντας ῥιπτομένης ἐπὶ τῶν ὤμων.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικῶς περὶ φεσίου. Ἐπιπροσθέτομεν δὲ συμπληρωτικῶς ὅτι οἱ φεσοφόροι δὲν ἐξάγουσι τὸ φέσιον αὐτῶν εἰς τοὺς κατὰ τὴν ὁδὸν χαιρετισμούς, ἢ εἰς τὰς κατ' οἶκον ἐπισκέψεις, ἀλλὰ χαιρετίζουσι διὰ κλίσεως τῆς κεφαλῆς παλαιότερον δ' ἐχαιρετίζον φέροντες τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους. Εἶνε δὲ ὁμολογουμένης δυσχερὲς τὸ χαιρετίζειν εἰς τοὺς φεσοφοροῦντας δι' ἀποκαλύψεως τῆς κεφαλῆς, διότι τὸ φέσιον μαλακὸν ὄν δὲν τοποθετεῖται εὐκόλως καὶ ταχέως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὡς τὰ σκληρὰ καπέλλα, ἔτι δὲ δυσκολώτερον ὅταν εἶνε περιτυλιγμένον καὶ μὲ σερβέτταν. Ὁ χαιρετισμὸς τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τῶν ἐνώπιον αὐτοῦ παρισταμένων φεσοφόρων δι' ἀποκαλύψεως τῆς κεφαλῆς καθιερώθη κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀριζέως τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος εἰς Ναύπλιον (18 Ἰανουαρίου 1833), ἐξ ἀφορμῆς ὀλίγον κωμικῆς, ἣν ἀφηγούμεθα παραλαμβάνοντες αὐτὴν ἐκ συγχρόνου εὐρωπαϊοῦ χρονολογίου.

Γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τῆς ἀριζέως τοῦ Ὁθωνος εἰς τὸν λιμένα Ναυπλίου μέχρι τῆς πανηγυρικῆς αὐτοῦ εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν παρῆλθεν ὀλόκληρος ἑβδομάς, ἔνεκα τῶν ἀπαιτούμενων προετοιμασιῶν. Ὄντος δ' ἔτι τοῦ Βασιλέως ἐν τῷ πλοίῳ Μαδαγασκάρῃ ἐζήτησαν πολλοὶ ἐπιτροπαὶ νὰ παρουσιασθῶσιν ὅπως ὑποβάλωσι τοὺς χαιρετισμούς αὐτῶν, ἐν ἄλλαις δὲ καὶ ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ²³. Ἀλλὰ τινα τῶν μελῶν ταύτης, τὰ φουστανελλοφοροῦντα δὲν ἤθελον νὰ χαιρετίσωσι τὸν Βασιλέα δι' ἀποκαλύψεως τῆς κεφαλῆς, ἰδίᾳ δὲ ἐπέμενε ὁ Ἄνδρ. Ζαίμης, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ φέσιον καὶ μετὰ σερβέττας, διατεινόμενος ὅτι οὐδὲ πρὸ τοῦ Σουλτάνου ἐγένετο τοῦτο. Τὸ γεγονός ἐθεωρήθη σπουδαῖον ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας ὅπως δώσῃ ἀφορμὴν εἰς σκέψεις πρὸς κανονισμὸν τοῦ χαιρετισμοῦ τοῦ Βασιλέως, ὃν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὅπως οἱ Ἐπίτροποι μείνωσιν ἐλεύθεροι νὰ χαιρετίσωσι τὸν Βασιλέα ἢ κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, φέροντες μὲν τὸ φέσιον ἐπὶ κεφαλῆς, ἀλλὰ κύπτοντες πρὸ τοῦ Βασιλέως καὶ φιλοῦντες τοὺς πόδας του κτλ., ἢ κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον ἀποκαλύπτοντες ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν. Οἱ Ἐπίτροποι παρεδέχθησαν τὸ τελευταῖον· οὕτω δὲ καθιερώθη τοῦ λοιποῦ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐθιμοταξία· ἔκτοτε δὲ οἱ φέροντες φέσιον ἐξάγουσιν αὐτὸ χαιρετίζοντες τὸν Βασιλέα²⁴.

²³ Ἐγγραφον κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1893.

ANT. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ

²³ Μέλη ταύτης ἦσαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Αὐγούστίνου Καποδιστρίου ὁ Γ. Κουντουριώτης, Δ. Ὑψηλάντης, Α. Ζαίμης, Ι. Κωλέτης, Κ. Βότσαρης, Α. Μεταξῆς καὶ Δ. Πλαπούτας.

²⁴ I. Mährlen, Geschichte Griech. von der Ankunft König Otto's in Nauplia bis zu seiner Thronbesteigung. 1839.